

Світлана ЧУПРИНСЬКА,

начальник відділу організації участі прокурорів у кримінальному провадженні в суді прокуратури Київської області, здобувач Національної академії прокуратури України

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ключові слова: Верховний Суд України; правовий статус; система судів загальної юрисдикції; інстанційність судів; правомочність суду; правосуддя; найвищий судовий орган; конституційні повноваження.

Утвердження демократії та верховенства права є логічним наслідком державницьких дій, спрямованих на підвищення рівня життя громадян, ефективність політико-правових реформаций, розвиток і стабільність економічної сфери, культурно-історичне процвітання. Наведені спектри життя держави, у свою чергу, неможливі без наявності дієвої та ефективної судової системи і суду, завдання якого полягає у вирішенні суспільних конфліктів, забезпеченні балансу між приватними й державними інтересами, що досягається шляхом розуміння пріоритетності прав, свобод та інтересів особи. Як слушно зазначає вітчизняна правниця Л.М. Москвич, за такого підходу якість судової системи безпосередньо залежатиме від того, настільки судовий процес відповідатиме суспільним потребам та очікуванням клієнта – учасника судочинства. Водночас оцінка якості судового процесу не може ґрунтуватися лише на задоволенні клієнта, особливо з урахуванням того, що в окремих видах проваджень є так звані примусові користувачі (наприклад, підсудні в кримінальному процесі) [1, 250].

Без сумніву, ключова роль у процесі здійснення правосуддя як діяльності з утвердження загальнолюдської справедливості має належати найвищим судовим органам, тобто верховним судам, які у більшості країн світу очолюють судові системи (приміром, досвід Іспанії, Польщі, Угорщини, Фінляндії, Франції тощо). Саме у такій організації судового устрою може забезпечуватися особливий правовий статус верховного суду, що обумовлюється не лише повноваженнями у сфері судочинства, а й виконанням низки функцій загальнодержавного значення та місією із забезпечення єдності застосування норм зако-

нодавства всіма елементами судової системи, тобто судами.

Окремих проблемам правового статусу та функціонування Верховного Суду України присвячені роботи вітчизняних правників: В. Борденюка, В. Бринцева, С. Глущенко, В. Гончаренка, В. Городовенка, В. Долежана, В. Коваля, М. Козюбри, В. Комарова, В. Кривенка, В. Маляренка, І. Марочкіна, В. Нора, Д. Притики, М. Руденка, А. Селіванова, В. Сердюка, Н. Сібільової, В. Смородинського, В. Стефанюка, І. Шицького, С. Штогуна й інших. Однак дослідження процесуальних аспектів діяльності Верховного Суду України щодо перегляду ним кримінальних справ у чинній процесуальній процедурі мають фрагментарний характер або розглядалися в контексті інших правових проблем. Наведене спонукає до проведення комплексного дослідження саме з цієї тематики, що дасть можливість виробити пропозиції з оптимізації кримінального провадження.

Реалізація права на перегляд судових рішень нерозривно пов'язана з конституційними основами судоустрою та судочинства. Тобто процесуальний статус Верховного Суду України ґрунтується на консолідації його правових інститутів із інститутами судоустрійного характеру. Саме тому сьогодні необхідно окреслити організаційну структуру єдиної системи судів загальної юрисдикції та виокремити в ній місце і роль Верховного Суду України, який на конституційному рівні визначено найвищим судовим органом у цій системі.

Основні напрями оптимізації судоустрою держави визначено в Концепції удосконалення судівництва і забезпечення справедливого судочинства в Україні, затвердженій Указом Президи-

дента України [2]. Прийняття Декларації про державний суверенітет України (1990 р.), Акта проголошення незалежності України (1991 р.) засвідчили необхідність реформування судової системи, що постоєло як вимога реального забезпечення прав, свобод та інтересів громадян і держави, а також верховенства права.

У ч. 1 ст. 125 Основного Закону закріплено, що система судів загальної юрисдикції в Україні будеється за принципами територіальності й спеціалізації. У Законі України від 7 липня 2010 року №2463-VI «Про судоустрій і статус суддів» прописано ще один принцип, за яким будеється система судів України, – інстанційність, що відображено, зокрема, у Главі «Організаційні основи побудови системи судів загальної юрисдикції» Розділу II «Суди загальної юрисдикції» вказаного Закону. Тобто системний аналіз приписів частин 2–4 ст. 125 та п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України засвідчив про існування й принципу інстанційності. У частинах 3–4 вказаної статті передбачено функціонування місцевих та апеляційних судів, а також вищих спеціалізованих судів як вищих судових органів серед спеціалізованих судів. У ч. 2 ст. 125 Конституції України визначено конституційний статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції.

На підставі такого інстанційного оформлення на території України було створено єдину систему судів загальної юрисдикції на чолі з Верховним Судом України. Рік конституційного утвердження (1996 р.) ознаменувався також окресленням переліку засад судочинства, поглибленням і збагаченням їх демократичним змістом та розширенням сфери застосування.

Ланкова побудова системи судів загальної юрисдикції в Україні є чотирирівневою: перший рівень – місцеві суди, другий рівень – апеляційні, третій – вищі спеціалізовані, четвертий – Верховний Суд України. У такому розумінні викладення законодавцем основ побудови системи судів дає можливість вважати, що приписами Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» як основного нормативного документа, у якому визначено правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, відображено існування таких судових інстанцій, зокрема щодо розгляду і вирішення кримінальних справ, як: вирішення спору по суті (перша інстанція), перегляд судового рішення в апеляційному порядку (друга інстанція), перег-

ляд судового рішення в касаційному порядку (третья інстанція) та перегляд судового рішення Верховним Судом України.

Водночас згідно з буквальною тлумаченням ч. 2 ст. 7 вказаного Закону Верховний Суд України у сучасних умовах судовою інстанцією не визначається, хоча з огляду на розуміння вказаної норми в історико-системному розрізі можливо виявити в його правовому статусі також елементи судового органу четвертої інстанції. Проте, наприклад, Л.М. Москвич, вважає, що внаслідок сучасного реформування судового устрою в Україні запроваджено три судові інстанції, а Верховний Суд України займає окреме судоустрійне місце як найвищий судовий орган в системі судів загальної юрисдикції [1, 313]. У цьому аспекті варто навести сформульоване С.П. Штелих визначення «судова інстанція». Автор вважає, що судова інстанція – це судова установа (відповідний судовий підрозділ), правомочна розглядати справи по суті (суд першої інстанції) або перевіряти законність та обґрунтованість постановленого судового рішення, що не набрало законної сили (суд апеляційної інстанції), або перевіряти законність та обґрунтованість рішення суду, яке набрало законної сили (суд касаційної інстанції) [3, 13].

Доцільно погодитися з думкою Л.М. Москвич, адже чинна редакція наведеної статті Закону свідчить, що Верховний Суд України у системі судових органів нормативно не визначається судовою інстанцією і тому, власне, стає незрозумілим, у який спосіб він здійснюватиме правосуддя та які правила судочинства запроваджуватимуться для його «позаінстанційного» процесуального статусу, враховуючи те, що законодавець імперативно вимагає від нього єдності правозастосування, хоча й лише у сфері матеріального права. У ст. 17 Закону йдеться про однойменний принцип побудови системи судів загальної юрисдикції (інстанційність), тобто про те, що всі суди як мінімум повинні бути не тільки судовими органами, а й судовими інстанціями. Крім того, даний підхід підсилює положення про те, що Верховний Суд України на підставі чинних законодавчих актів України наділений особливими повноваженнями, не властивими іншим судам.

Згідно зі змістом ч. 2 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» здійснення правосуддя відбувається у межах відповідних судових процедур. На сьогодні чинне правове поле

визначає цивільну, кримінальну, господарську, адміністративну спеціалізовані юрисдикції, а також справи про адміністративні правопорушення. В аспекті досліджуваної проблеми звернемо увагу, що одна зі спеціалізованих складових загальної юрисдикції – кримінальна. Варто зазначити: завданням кримінального провадження відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Таке завдання створює концептуальну основу процесуального статусу судів кримінальної юрисдикції, зокрема і Верховного Суду України, а також має узгоджуватися із їх внутрішньою організацією, порядком діяльності, повноваженнями та кількістю судових інстанцій на основі конституційних засад судоустрою і судочинства.

Необхідно погодитися з В.Т. Маляренком, який ще до прийняття Кримінального процесуального кодексу України пропонував закріпити в ньому такі завдання кримінального судочинства, як: 1) регулювання процесуального порядку викриття осіб, винуватих у вчиненні злочинів, притягнення їх до відповідальності та справедливе покарання; 2) регулювання процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння; 3) регулювання процесуального порядку викриття осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння у неповнолітньому віці або в стані неосудності, і застосування до них передбачених законом примусових заходів; 4) захист особи від безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності і недопущення засудження невинуватих або застосування до них примусових заходів; 5) захист особистої свободи особи, її майна, честі, гідності, інших прав і законних інтересів, а також державних інтересів та інтересів і прав юридичних осіб [4, 18]. Викладені законодавчі доповнення відповідають міжнародним

правовим нормам та дають можливість сконструювати дефініцію поняття «завдання суду» як забезпечення захисту гарантованих Конституцією і законами України прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави, здійснення судочинства у цивільній, адміністративній, господарській, кримінальній юрисдикціях на засадах верховенства права.

Зважаючи на викладене, можливо виокремити завдання Верховного Суду України як міжгалузевого судового органу, а саме: здійснення правосуддя на засадах верховенства права в межах відповідних судових процедур з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

До набрання чинності Законом України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд України виконував функції суду касаційної інстанції у справах кримінальної юрисдикції шляхом розгляду справ колегіями суддів Судової палати у кримінальних справах і Військової судової колегії. Крім того, у справах вказаної категорії він також мав повноваження суду, що здійснював виключне провадження. Даний вид провадження подібний до чинного порядку перегляду судових рішень, зокрема в частині підстав перегляду. Проте діюча процедура докорінно відрізняється від попередньої, тобто виключного провадження. Відмінність полягає, наприклад, в частині вимог до заяви про перегляд судових рішень, порядку подання заяви, перевірки відповідності заяви вимогам закону, що здійснюється Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ, допуску справи до провадження Верховного Суду України, розгляду справи тощо.

Із прийняттям Конституційним Судом України 11 березня 2010 року Рішення №8-рп/2010 ситуацію у сфері процесуально-правового регулювання змінило внесення доповнення щодо правової природи резервних механізмів перевірки судових рішень спеціалізованих судів [5]. Так, вказаний суд констатував: визначення у ч. 2 ст. 125 Конституції України Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції означає, що конституційний статус Верховного Суду України не передбачає наділення його законодавцем повноваженнями суду касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які реалізу-

ють повноваження касаційної інстанції. Визнано також, що законом можуть бути передбачені й інші форми оскарження та перегляду рішень судів загальної юрисдикції.

У наступному рішенні органу конституційної юрисдикції від 13 грудня 2010 року, оприлюдненому 15 грудня 2010 року у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, вказано, зокрема, на те, що побудова системи судів загальної юрисдикції узгоджується зі стадіями судочинства, відповідними формами провадження (наприклад, в апеляційній і касаційній інстанціях) [6].

Конституційний Суд України дійшов висновку, що згідно з ч. 1 ст. 125 Конституції України вищі спеціалізовані суди повноважні забезпечувати за законом касаційне оскарження та перегляд рішень судів відповідних юрисдикцій і в Рішенні від 11 березня 2010 року №8-рп/2010 зауважив, що конституційний статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції не передбачає наділення його законодавцем повноваженнями касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які реалізують повноваження суду касаційної інстанції.

Дослідження інституту процесуального статусу Верховного Суду України у судовій системі України неможливе без окреслення правового статусу найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, складовою частиною якого є його компетенційна сфера, що, зокрема, визначається і в процесуальному аспекті, і в широкому розумінні ототожнюється із правосуддям.

Правовий статус – це юридичне визначення статусу суб'єкта. Під правовим статусом також розуміють юридично закріплене становище суб'єкта в суспільстві [7]. Оскільки статус Верховного Суду України закріплено в Конституції України, має йтися про правовий статус цього Суду в конституційному аспекті.

Варто погодитися з думкою вітчизняного правника В.В. Сердюка, який вважає, що правовий статус Верховного Суду України визначається

ся його місцем у системі судів загальної юрисдикції та складається з таких елементів: 1) законодавчо визначені повноваження; 2) завдання і функції в правовій системі; 3) повноваження структурних підрозділів; 4) права і обов'язки посадових осіб; 5) акти, чинність і юридичні властивості яких обумовлені їх місцем у системі правових актів держави [8].

Крім того, досить обґрунтовано є характеристика правового статусу Верховного Суду України С.П. Штелик. На її думку, він повинен визначатися тим, що: 1) це має бути суд найвищої інстанції з усіх категорій справ із можливістю самостійного допуску найбільш важливих із них для спрямування судової практики; 2) повинен мати повноваження з перегляду будь-якої справи, розгляд якої закінчений у судах загальної юрисдикції, з огляду на її складність або важливе значення для суспільства; 3) має виконувати конституційно передбачені повноваження; 4) як єдиний орган судової влади, що має право конституційного подання, повинен звертатися до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України; 5) постанови Пленуму Верховного Суду України повинні мати обов'язковий характер для всіх суб'єктів правозастосування; 6) має гарантувати можливість перегляду справ у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, міжнародних зобов'язань при вирішенні конкретної справи [3, 14].

У змісті процесуального статусу Верховного Суду України загалом першочергового значення набувають питання його повноважень, оскільки про суд можна говорити лише тоді, коли він наділений повноваженнями у встановлених законом випадках і за дотримання вимог процесуального законодавства здійснювати правосуддя. На думку російських учених Ю.А. Дмитрієва та Г.Г. Черемних, судова влада є системою тих органів, які мають передбачені законом владні повноваження, спрямовані на встановлення істини, захист і відновлення справедливості, покарання винних та недопустимість покарання невинних. Рішення цих органів є обов'язковими для виконання всіма особами, яких вони стосуються [9]. У цілому більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі права розглядають феномен судової влади винятково у поєднанні з повноваженнями суду [10, 12; 11; 12; 13; 14].

Вочевидь, аби суд ефективно та дієво стояв на сторожі захисту прав і свобод людини та громадянина, інтересів держави, необхідно не лише наділити його відповідним обсягом повноважень, а й забезпечити належне місце в ієрархії судових органів. Тому оптимальною є побудова системи судів загальної юрисдикції, що відповідала б стадіям судочинства та мала б єдину центральну вісь, тобто була централізованою (на жаль, сьогоднішнє реформування призвело до невиправданої децентралізації судової системи).

У ст. 125 Основного Закону наведено лише визначення місця Верховного Суду України без конкретизації при цьому його повноважень у сфері здійснення правосуддя. Пунктом 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України передбачено, що судовострій і судочинство визначаються виключно законами України. Конституційний Суд України у Рішенні від 11 грудня 2003 року №20-рп/2003 (справа про Касаційний суд України) зазначив: внутрішня організація і порядок діяльності судових органів, повноваження та кількість судових інстанцій на основі конституційних засад судуострою і судочинства

визначаються виключно законом згідно з п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України.

Наведене дає підстави стверджувати про відсутність у Верховного Суду України конституційно визначених судових повноважень (як, наприклад, і щодо вищих спеціалізованих судів як судів касаційної інстанції, функції яких у справах цивільної і кримінальної юрисдикції до оновлення чинного законодавства здійснював Верховний Суд України). Тому законодавчо закріплено, що його повноваження регулюються виключно законами України, норми яких ґрунтуються на конституційному статусі Верховного Суду України як найвищого у системі судів загальної юрисдикції та випливають з цього статусу. Отже, повноваження Верховного Суду України необхідно розглядати як правомочності суду, покладені на нього законом із метою реалізації завдань, які ставляться перед органами із таким статусом.

Таким чином, є підстави стверджувати, що правомочність Верховного Суду України усвідомлюється як сукупність нормативно закріплених прав і обов'язків, що слугують виконанню покладених на нього завдань та реалізації передбачених законом повноважень.

Список використаних джерел:

1. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз: моногр. / Москвич Л. М. – Х.: Вид-во «ФІНН», 2011. – 384 с. – С. 250.
2. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: указ Президента України №361/2006 за станом на 10 травня 2006 року // Офіційний вісник України. – 2006. – №19. – Ст. 1376. – С. 23–37. – Код 36232/2006.
3. Штелик С. П. Організаційно-правові аспекти інстанційної побудови системи судів загальної юрисдикції України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судовострій; прокуратура та адвокатура» / С. П. Штелик. – К., 2012. – 19 с.
4. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу в Україні в контексті європейських стандартів: теорія, історія, практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Маляренко Василь Тимофійович. – Х., 2004. – 449 с.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України: за станом на 11 березня 2010 року / Конституційний Суд України // Офіційний вісник України. – 2010. – №21. – Ст. 882. – С. 31. – Код 50227/2010.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судовострій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=164715
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – М., 1981. – С. 680.
8. Сердюк В. В. Правовий статус Верховного Суду України в системі судової влади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / В. В. Сердюк; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 38 с.
9. Дмитриев Ю. А. Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека / Ю. А. Дмитриев, Г. Г. Черемных // Государство и право. – 1997. – №8. – С. 48.
10. Марочкін І. Є. Організація судових та правоохоронних органів: навч. посіб. / Марочкін І. Є., Толочко О. М., Сібільова Н. В. – Х.: Право, 2000. – 272 с.

11. Рекецька І.Р. Судова влада у контексті демократичної трансформації українського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / І.Р. Рекецька. – Одеса, 2003. – 16 с.

12. Брынцев В. Д. Судебная власть (правосудие): итоги реформ 1992–2003 гг. на Украине / Брынцев В.Д. – Х.: Ксилон, 2004. – 224 с.

13. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Л.Є. Виноградова. – Одеса, 2004. – 16 с.

14. Абросимова Е. Б. Судебная власть в Российской Федерации: система и принципы / Е.Б. Абросимова. – М.: Институт права и публичной политики, 2002. – 160 с.

Євгенія ЧУПРИНСЬКА

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ
ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ**

Резюме

Правомочність Верховного Суду України необхідно розглядати як сукупність нормативно закріплених прав і обов'язків, що слугують виконанню покладених на нього завдань та реалізації визначених законом повноважень.

Евгения ЧУПРИНСКАЯ

**ПРОЦЕСУАЛЬНЫЕ ПОЛНОМОЧИЯ
ВЕРХОВНОГО СУДА УКРАИНЫ В УГОЛОВНОМ
ПРОИЗВОДСТВЕ**

Резюме

Правомочность Верховного Суда Украины необходимо рассматривать как совокупность нормативно закреплённых прав и обязанностей, которые служат выполнению возложенных на него задач и реализации определённых законом полномочий.

Eugenia CHUPRYNSKA

**PROCEDURAL POWERS OF SUPREME COURT
OF UKRAINE IN CRIMINAL CASE**

Summary

The legal status of the Supreme Court of Ukraine should be viewed as a set of statutory rights and responsibilities that serve for the implementation of its tasks and enforcement of its statutory powers.